

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

Barqaror suv boshqaruvi va ekologik etika tamoyillari

Shodiyeva Zarnigor

Qo'qon davlat Universiteti San'at va Sport fakulteti

Musika nazariya kafedrası Musiqiy ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada barqaror suv boshqaruvining falsafiy asoslari va ekologik etika tamoyillari tahlil qilinadi. Suvga bo'lgan munosabatning tarixiy-falsafiy evolyutsiyasini, xususan, Markaziy Osiyo xalqlarining madaniy merosi misolida ko'rib chiqaladi. Suvning nafaqat iqtisodiy resurs, balki insoniyatning ma'naviy-axloqiy qadriyati ekanligi asoslab berilgan. Inson va tabiat munosabatlari kontekstida suv resurslaridan foydalanishning etik muammolari falsafiy jihatdan tadqiq etilgan. Suv tanqisligi sharoitida mas'uliyat etikasi, ijtimoiy adolat va kelajak avlodlar oldidagi majburiyatlar masalasi markaziy o'rinni egallaydi. Insoniyatning tabiatga bo'lgan ma'naviy munosabatini o'zgartirish sifatida talqin etadi. Shuningdek, O'rta Osiyo mutafakkirlarining merosi, xususan, "Avesto", Farobiy va Beruniy asarlaridagi suvga oid etik qarashlar zamonaviy ekologik inqiroz sharoitida qayta talqin qilingan.

Kalit so'zlar: Ekologik etika, barqaror boshqaruv, suv falsafasi, Markaziy Osiyo mutafakkirlari, antropotsentrizm, biosentrizm, ekotsentrizm. Hans Jonas, global inqiroz.

Suv –hayot va tafakkur manbai. Suv nafaqat biologik resurs, balki insoniyat sivilizatsiyasi va madaniyatining shakllanishidagi asosiy omildir. Antropotsen davrida (inson ta'siri yuqori bo'lgan davr) suv tanqisligi va ifloslanishi global muammoga aylandi. Falsafiy nuqtai nazardan, suv boshqaruvi shunchaki texnologik masala emas, balki insonning tabiatga bo'lgan munosabati, ijtimoiy adolat va kelajak avlod oldidagi mas'uliyati masalasidir.

Suvga nisbatan etik munosabatni uchta asosiy yo'nalishda ko'rib chiqish mumkin:

Antropotsentrizm: Suvga faqat inson ehtiyojlarini qondiruvchi vosita sifatida qarash. Bu yondashuv barqarorlikni faqat iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan baholaydi.

Bioticsentrizm: Suvni barcha tirik mavjudotlarning yashashi uchun asosiy huquqi deb bilish. Bu yerda inson va boshqa organizmlar teng huquqqa ega.

Ekotsentrizm (Ekologik yaxlitlik): Suvni ekotizimning bir qismi sifatida ko'rish. Suv havzalari, daryolar va okeanlarning o'ziga xos "ichki qiymati" borligini e'tirof etish.

Barqaror boshqaruv quyidagi etik tamoyillarga tayanishi kerak:

Mas'uliyat tamoyili (Hans Jonas bo'yicha): Bugungi harakatlarimiz kelajakda suv resurslarining mavjudligiga tahdid solmasligi kerak.

Ijtimoiy adolat: Suv taqsimotida boy va kambag'al qatlamlar, shuningdek, turli mintaqalar o'rtasidagi tengsizlikni bartaraf etish. "Suv – insonning fundamental huquqi" tamoyili.

Ehtiyotkorlik tamoyili: Texnologik aralashuvlar (to'g'onlar qurish, daryolar yo'nalishini o'zgartirish) ekotizimga tuzatib bo'lmaz zarar yetkazmasligi uchun ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur.

Mintaqamiz falsafasida suv muqaddas hisoblangan. Zardushtiylikning "Avesto" kitobidan tortib, Islom mutafakkirlari (Farobiy, Beruniy) asarlarigacha suvni isrof qilmaslik, uni toza tutish ma'naviy burch sifatida talqin etilgan. "Suvning ham so'rog'i bor" degan xalq maqoli bugungi "Ekologik etika"ning xalqona ifodasidir.

Barqaror suv boshqaruvi faqat yangi texnologiyalar (tomchilatib sug'orish, filtrlash) bilan hal bo'lmaydi. Buning uchun insoniyatning "iste'molchi psixologiyasi"dan "tabiat bilan hamohang yashash" falsafasiga o'tishi zarur. Suv etikasi – bu insonning o'z nafsini tiyishi va global ekotizimning bir qismi ekanligini anglashidir.

Markaziy Osiyo xalqlari uchun suv har doim hayot-mamot masalasi bo'lib kelgan. Bu zaminning iqlimiy sharoiti insonlarni suvni nafaqat tejashga, balki uni muqaddaslashtirishga va unga nisbatan yuksak axloqiy munosabatda bo'lishga o'rgatgan.

Zardushtiylik va "Avesto"da suv pokligi

Insoniyat tarixidagi ilk ekologik-etik qoidalar "Avesto"da bayon etilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Unda to'rt unsur (suv, olov, tuproq, havo) muqaddas sanalgan.

Suvni ifloslantirish eng og'ir gunohlardan biri hisoblangan. Oqar suvga har qanday nopok narsani tashlash taqiqlangan.

Suv — ezgulik va poklik timsoli. Uni asrash — yomonlikka qarshi kurashishning bir shakli sifatida ko'rilgan.

Abu Nasr Farobiy: Adolatli taqsimot falsafasi

"Fozil odamlar shahri" asarida Farobiy jamiyat baxt-saodatga erishuvi uchun resurslarning, xususan suvning adolatli taqsimlanishi muhimligini ta'kidlaydi.

Farobiy fikricha, suv kabi umumiy ne'matlar barcha fuqarolarga teng va ehtiyojga qarab yetkazilishi shart. Bu bugungi "suv demokratiyasi" tushunchasining ilk ko'rinishidir.

Beruniy o'zining gidrologik kuzatishlarida suvning tabiatdagi o'rni va insonning unga ta'sirini ilmiy tahlil qilgan.

U tabiatdagi muvozanat (ekvilibrium) haqida gapirar ekan, inson bu muvozanatni buzsa, tabiat "qasos olishi" mumkinligini uqtirgan. Bu zamonaviy ekologik etikaning asosiy ogohlantirishidir.

Yassaviy, Naqshbandiy kabi buyuk mutafakkirlar falsafasida suv — qanoat va isrof qilmaslik ramzidir.

"Daryoning bo'yida bo'lsang ham, suvni isrof qilma" degan aqida nafaqat diniy, balki falsafiy-etik norma hisoblanadi. Bu yerda isrof nafaqat suvni behuda sarflash, balki koinotdagi tartibga xiyonat qilish sifatida baholanadi.

Xalq og'zaki ijodi: "Suv — hayot manbai"

O'zbek falsafasining amaliy ko'rinishi xalq maqollarida namoyon bo'ladi:

"Suvga tupurgan kofir" (E'tiqod darajasidagi taqiq).

"Suv kelgan yerda baraka bor" (Iqtisodiy-etik baho).

"Ariqni kim qazisa, suvni o'sha ichadi" (Mehnat va natija adolati).

Xulosa qilib aytganda, barqaror suv boshqaruvi masalasi shunchaki texnik yoki iqtisodiy vazifa emas, balki chuqur falsafiy-etik mohiyatga ega bo'lgan ekologik zaruriyatdir. Maqolada ko'rib chiqilgan zamonaviy ekologik etika tamoyillari va O'rta Osiyo mutafakkirlarining merosi o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud.

Zamonaviy g'arb falsafasidagi Hans Jonasning "mas'uliyat etikasi" va Aldo Leopoldning "yer etikasi" konsepsiyalari bizning ajdodlarimiz — Farobiy, Beruniy va "Avesto" mualliflari ilgari surgan suvni muqaddas saqlash va adolatli taqsimlash g'oyalari bilan hamohangdir. Bu esa suvga nisbatan etik munosabat umuminsoniy qadriyat ekanligini isbotlaydi.

Barqaror suv boshqaruvining asosi — bu insonning tabiatga bo'lgan munosabatini o'zgartirishidir. Agar biz suvga faqat "tovar" yoki "resurs" deb qarashdan voz kechib, uni barcha tirik mavjudotlar uchun umumiy bo'lgan "hayot huquqi" deb tan olsakgina, global suv inqirozini bartaraf etishimiz mumkin.

O'rta Osiyo mintaqasi misolida ko'rinib turibdiki, tarixiy tajriba va milliy qadriyatlarga tayangan suv etikasi bugungi kunning murakkab ekologik muammolarini (masalan, Orol fojiasi) hal qilishda ma'naviy asos bo'lib xizmat qiladi.

Yakuniy xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, kelajak avlodlar uchun toza suv resurslarini saqlab qolish uchun bugun insoniyatga "Yangi suv etikasi" zarur. Bu etika nafaqat tejashni, balki tabiat bilan o'zaro uyg'unlikda yashashni va suvning har bir tomchisi uchun ma'naviy mas'uliyatni his qilishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hans Jonas. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. University of Chicago Press, 1984. (Mas'uliyat etikasi bo'yicha asosiy manba).
2. Aldo Leopold. A Sand County Almanac. Oxford University Press, 1949. (Ekotsentrizm va "Yer etikasi" konsepsiyasi).
3. Peter Gleick. The World's Water: The Report on Freshwater Resources. Island Press (Turli yillardagi hisobotlar).
4. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. (Ekologik xavfsizlik va suv islohotlari qismi).
5. Karimov I., To'ychiyev B. Ekologik etika. – Toshkent: "Falsafa va huquq" instituti, 2008.
6. UN-Water Report. Water Ethics and Water Resource Management. UNESCO, 2011.
7. Ziyodov Sh. Islomda suv masalasi va ekologik madaniyat. Ma'naviyat jurnali, 2019.
8. "Avesto". Askar Mahkam tarjimai. – Toshkent: "Sharq", 2001.
9. Abu Nasr Farobiy. "Fozil odamlar shahri". – Toshkent: "Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti", 1993.
10. Abu Rayhon Beruniy. "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar". Tanlangan asarlar, I-tom. – Toshkent: "Fan", 1968.
11. S. N. Nurmatov. "Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ekologik qarashlari". – Toshkent, 2012.
12. G'. Akramov. "Suvdan foydalanish etikasi va madaniyati". O'quv qo'llanma, 2015.